

RAZGOVOR Povjesničar umjetnosti Damir Tulić o motivima Kristove muke i uskrsnuća u po

Teme u umjetnosti povezan Velikog tjedna neprocjenjiva

Teme povezane uz događaje Velikog tjedna vrlo su obilno zastupljene u europskoj likovnoj baštini, posebice u razdoblju kasnog srednjeg te novog vijeka. Riječ je o doista golemoj baštini

Mirjana GRCE
Snimili Marko GRACIN
i Damir TULIĆ

RIJEKA » Teme i motivi Kristove muke i uskrsnuća vrlo su prisutni u povijesti umjetnosti u različitim povijesnim, kulturnim i stilskim razdobljima. Kako se likovna umjetnost tijekom povijesti bavila temama Velikog tjedna i koji su od tih motiva, s gledišta povijesti umjetnosti, u riječkim crkvama najvredniji, najistaknutiji? To su neka od pitanja o kojima smo razgovarali s povjesničarom umjetnosti izv. prof. dr. sc. Damirom Tulićem

s Katedre za umjetnost ranog novog vijeka Odsjeka za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci.

– Teme povezane uz događaje Velikog tjedna, od Kristova ulaska u Jeruzalem na Cvjetnicu, preko posljednje večere, muke, smrti, oplakivanja, ukopa te uskrsnuća vrlo su obilno zastupljene u europskoj likovnoj baštini, posebice u razdoblju kasnog srednjeg te novog vijeka. Mnogo je različitih ikonografskih varijanti kojima su se prikazivali događaji Velikog tjedna, bilo kroz povijesne scene, simboličke motive ili alegorije. Ulaziti u razvoj svake pojedine teme

bilo bi vrlo iscrpljujuće jer je doista riječ o golemoj baštini. Likovno djelo oduvijek je bilo izuzetno važno u prenošenju poruka i ilustriranju Svetog pisma. U tom se smislu može podsjetiti i na jedan od zaključaka II. Vatikanskog sabora gdje stoji kako je »Crkva uvijek bila prijatelj lijepih umjetnosti te je cijenila plemenitu pomoć umjetnosti u bogoštovlju«.

Tugujuća Bogorodica

No ne treba zaboraviti da uz širi kontekst, za povjesničara umjetnosti, samo djelo, odnosno umjetnina uvijek mora biti primarna.

Možete li izdvojiti neke izuzetne riječke umjetnine s motivima Velikog tjedna? Naime, u svojim nedavnim istraživanjima bavili ste se temom oplakivanja Krista, posebno od kada je lani u Rijeci otkrivena kasnogotička skulptura Oplakivanje Krista.

– Doista možemo reći da je starija riječka likovna baština bogatija za jedno iznimno djelo, slučajno i izvan konteksta pronađeno u riječkoj župi sv. Ivana Krstiteља na Škurinjama. Riječ je o imponzantnoj drvenoj skulpturi koja prikazuje žalosnu Mariju kako u krilu pridržava mrtvog Krista, dok mu ruku ljubi uplakana Marija Magdalena. Izrađena je od drva, visina joj je 106 cm, širina 60, a dubina oko 18 cm i do nas je došla oštećena i višestruko preslikana. Najvjerojatnije se nalazila kao središnji dio nekog drvenog oltara ili rezbarenog poliptiha na što upućuje njezin stražnji ravno istesani dio s utorom.

Do kojih su vas zaključaka kao povjesničara umjetnosti dovela istraživanja o toj skulpturi?

– Riječ je kvalitetnom djelu koje se može datirati u prvu četvrtinu 16. stoljeća, a putem stilske analize moguće ga je dovesti u vezu s furlanskim drvorezbarom i slikarom Giovannijem Martinijem i njegovim krugom. Valja imati na umu da je izvorno ova skulptura, osim boje puti, bila najvećim dijelom pozlaćena, što se danas ne može vidjeti zbog kasnijih premaza uljanim bojama. Stoga će se o stvarnoj kvaliteti ovog kipa moći pouzdanije govoriti tek nakon opsežne restauracije i skidanja preslika, a te će složene radove vrlo skoro izvršiti Hrvatski restauratorski zavod. Ovim se istraživanjima priključio i mladi kolega Mario Pintarić, moj asistent i doktorand, a spoznaje smo nedavno objavili u znanstvenom časopisu Sveučilišta u Zadru Ars Adriatica, specijaliziranom za teme iz povijesti umjetnosti.

Motiv oplakivanja Krista, pietà, čest je u umjetnosti, posebice kiparstvu. Kako je i zašto nastao?

– Ovaj ikonografski motiv nije izravno povezan uz narativ o Kristovoj muc i smrti kako je donose evanđelja, no može se reći da

Povjesničar umjetnosti Damir Tulić

„Mnogo je različitih ikonografskih varijanti kojima su se prikazivali događaji Velikog tjedna, bilo kroz povijesne scene, simboličke motive ili alegorije.“

Damir Tulić

je malo koji prikaz kršćanske tematike u umjetnosti toliko snažno pobuđivao emocije promatrača. To valja tumačiti i određenom univerzalnošću prizora koji podjednako prikazuje majku i sina te Bogorodicu i Spasitelja. Iz veće scene gdje Marija oplakuje Krista u prisustvu apostola, Marije Magdalene i drugih promatrača, a kako ga prikazuje bizantsko slikarstvo, u kasnosrednjovjekovnoj su umjetnosti izvučeni samo likovi Marije i

Isusa. Taj izolirani motiv tugujuće Bogorodice koja u krilu drži mrtvo Isusovo tijelo kako bi ga pokazala vjernicima oblikovan je u kiparstvu na području Njemačke krajem 13. stoljeća. Pred tim likom recitirale su se vespere, odnosno, dio brevijara koji se moli u sumrak. Smiraj dana i nadolazak tame, koincidirao je tako s Marijinom tugom, a gašenje dana bilo je sukladno smrti Krista kao Svjetla Svijeta. Iz te je tradicije nastao i germanski naziv za ovu temu – vesperbild. U talijanskom je govornom području spomenuti motiv

Antonio Michelazzi, Oltar svetog Križa, župna crkva Uznesenja Marijinog Rijeka, rekonstrukcija izvornog izgleda oltara iz sredine 18. stoljeća

Leonardo Thanner, Riječka Pietà, Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka

vijesti umjetnosti, s nekim primjerima u Rijeci

1300. uz događaje a su baština

Mnogo toga ne znamo

Koliko je istražena riječka sakralna baština, i možemo li očekivati nova otkrića?

– Na prvi pogled se čini da je mnogo toga istraženo i da su neke teme zaključene. Međutim, kad zagrebe malo ispod površine postajete svjesni da su brojna pitanja još uvijek otvorena. O riječkim je sakralnim umjetninama pisano dosta fragmentarno, a neke je interpretacije doista već pregazilo vrijeme. Također, često se ponavlja uglavnom

već poznato ili čak pogrešno, posebno o onim najslavnijim ili pak potpisanim djelima. Međutim, valja kazati da još toliko toga ne znamo o umjetninama i uređenju gradskih crkava, njihovim naručiteljima, peripetijama oko izvršavanja narudžbe i u konačnici majstorima, da ozbiljan istraživački posao tek predstoji. O tome zasigurno svjedoče i dvije spomenute skulpture oplakivanja, a predstavljaju doista riječko umjetničko blago.

poznat kao pietà od latinski pietas, a podrazumijeva vrlinu poslušnosti prema Bogu te dobrovoljno ispunjavanje dužnosti motivirano ljubavlju i milosrdem. U teologiji kasnog srednjeg vijeka je motiv oplakivanja gledan upravo kroz prizmu Marije, koja je preuzela ulogu supatnice dok je promatrala Kristovu muku te tako imala važnu ulogu u otkupljenju čovječanstva. Stoga se promatrače željelo potaknuti na dublje suosjećanje i iskrenu pobožnost prema Kristovoj muc i boli, za što se valjalo osloniti na Mariju, najmoćniju posrednicu. Ne treba smetnuti s uma da se prema motivu oplakivanja Krista u kasnom srednjem vijeku, ali i kasnije razvio čitav niz različitih liturgijskih i paraliturgijskih obreda i molitava. Pučkoj je pobožnosti bila izrazito mila ova tema, posebice u pjevanju himni i recitiranju meditacija usredotočenih na Marijinu bol preko koje su se vjernici lakše i potpunije mogli približiti

misteriju Kristove patnje. U motivu pietà brojne su meditacije i vizije svetaca te posebno literarno stvaralaštvo našli vrelo inspiracije diljem kasnosrednjovjekovne i novovjekovne Europe.

U Rijeci se nalazi još jedan drveni kip koji se u literaturi naziva Riječka Pietà. O kojem je djelu riječ?

– Riječka Pietà naziv je za drvenu skulpturu koja prikazuje sjedeću Bogorodicu kako u krilu drži mrtvog sina, a izložena je u Pomorskom i povijesnom muzeju Hrvatskog primorja u Rijeci. Kip je gotovo u potpunosti izgubio izvornu polikromiju i pozlatu. Pronađen je 1920. na tavanu stare riječke župne crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije (Assunta) te je potom predan ondašnjem Museo civico, današnjem PPHP-u. O kipu je pisala povjesničarka umjetnosti Vanda Ekl te ga je ispravno datirala u treću četvrtinu 15. stoljeća, međutim, ne određivši mu kontekst, majstora ni podrijetlo.

Riječka Pietà

Što možete reći o toj skulpturi, tko joj je autor i gdje se nalazila?

– Riječka Pietà iznimno je djelo te bez zadržke možemo reći da je to najvrednija kasnogotička drvena skulptura naručena za jednu riječku crkvu. O njoj sam također nedavno pisao, zajedno s kolegom Pintarićem u spomenutom znanstvenom članku. Skulpturu smo pripisali južno bavorskom kiparu Leonardu Thanneru, koji se iz rodnog Landshuta preselio u Furlaniju i tamo djelovao u drugoj polovini 15.

stoljeća. Riječka skulptura pokazuje nedvojbene stilске poveznice s Thannerovim najpoznatijim djelom, Oplakivanjem iz crkve Santa Maria della Fratta u mjestu San Daniele del Friuli, danas u tamošnjem gradskom muzeju. To je djelo majstor izrezbario i oslikao 1488. godine. Grupa se sastoji od Marije s mrtvim Kristom u krilu kojeg oplakuje još šest likova, odnosno, u prvom planu Veronika i Marija Magdalena, a u drugom Nikodem, sveti Ivan, pobožna žena te Josip iz Arimateje. Arhivski izvori otkrivaju nam da se Riječka Pietà nalazila na starom drvenom oltaru u župnoj crkvi Uznesenja Blažene Djevice Marije u starom gradu, a kojeg 1658. prilikom vizitacije spomenute crkve, navodi Francesco Bartiroma, generalni vikar tadašnjeg pulskog biskupa Alvisa Marcella.

No zanimljiva je sudbina ovog kipa u 18. stoljeću. Iz arhivskih zapisa, odnosno vizitacije biskupa Giovannija Andree Balbija iz 1742. znamo što se s njime događalo u 18. stoljeću. Naime, te se godine u riječkoj župnoj crkvi dovršavao mramorni oltar Svetog Križa, djelo kipara Antonija Michelazzija, najvažnije riječke umjetničke ličnosti 18. stoljeća i osobe čijim je radovima Rijeka možda najviše pridonijela spomeničkoj baštini Hrvatske. Na novi je grandiozni oltar izrađen od crnog i sivog mramora, kako je i bio običaj za ovu strogu i ozbiljnu ikonografsku temu, postavljena Riječka Pietà, a nad njom veliko staro drveno raspelo, preneseno iz trjumljnog luka svetišta. Na ovaj su način dvije kasnogotičke umjetnine povezane uz muku i smrt Kristovu, objedinjene na novom oltaru i u novom ruhu. Michelazzi je uz stari kip pietà isključio dva izvrsna mramorna kipa, sv. Ivana i Mariju Magdale-

nu, a na vrh oltara postavio je kipove tri anđela koji nose Veronikin rubac, klijesta, čavle i čekić. Na ovaj smo način dobili prizor Velikog petka, odnosno Golgote i Oplakivanja. Bio je ovo izniman spoj starog i novog, tipičan za baroknu umjetnost koja nije odbacivala stare važne kulturne slike i kipove, već im je davala novo ruho i svečaniji kontekst. Nažalost, najvjerovatnije sredinom 19. stoljeća, stari je križ s oltara uklonjen te je na njegovo mjesto postavljen sadašnji, a slika Žalosne Marije

Glavni oltar sa Čudotvornim raspelom, katedrala svetog Vida

zamijenila je staru Riječku Pietà koja je izašla iz kulta i dospjela na tavan.

Kada se u umjetnosti javlja križ, temeljni i najsnažniji simbol kršćanstva?

– Treba imati na umu da je križ kao sredstvo za mučenje i pogubljenje bio upotrebljavan i prije i nakon Krista. Međutim, Krist je svojom smrću transformirao smisao križa koji je tako od znaka poniženja i sramote postao simbol pobjede i otkupljenja čovječanstva. Ipak, u prvim se stoljećima kršćanstva izbjegavalo direktno prikazivati križ zbog konotacija vezanih uz one koji su bili osuđeni na takvu strašnu smrt. Od 6. stoljeća na križu se javlja raspeta Krist, a njegova će se ikonografija u idućim stoljećima mijenjati sukladno društvenim, socijalnim i teološkim shvaćanjima. Na Zapadu Raspeta se prikazuje živ, horizontalnih ruku, a dostojanstvo će mu od 11. stoljeća dati i kraljevska kruna na glavi. Možemo reći da je romanički Krist,

bez naglašene tjelesne muke, zapravo Svevladar kojemu je križ poput blistava prijestolja. U doba gotike, od 13. stoljeća, Krist Svevladar postat će patnik. Tijelo će mu izgubiti kraljevsko dostojanstvo te će se u mukama savijati, a glava će mu pasti na rame u bolnom grču lica zatvorenih očiju. Takva nova ikonografija Krista koji trpi iz ljubavi prema čovjeku, bit će stimulirana brojnim mističnim vizijama svetaca, ali i djelovanjima propovjedničkih redova, napose franjevcima.

Čudotvorno raspelo

Najvećom svetinjom u riječkim crkvama stoljećima se smatra Čudotvorno raspelo čuvano na glavnome oltaru katedrale sv. Vida.

– Na glavnom oltaru riječke katedrale nalazi se stari drveni križ s likom raspetoga Krista. Raspelo se tradicionalno datira oko 1300. ili neposredno nakon te se pripisuje ranogotičkom majstoru s područja Porajnja i Vestfalije. Uz njega se vezuje pobožna tradicija koja govori kako su se daleke 1296. godine ispred stare crkve sv. Vida kockali riječki građani. Izgubivši u igri stanoviti Petar Lončarić u ljutnji je opsovao

Krista te je bacio kamen na Raspetoga. Na zaprepaštenje prisutnih, iz Kristova je boka potekla krv. To je čudo postalo temelj velike pobožnosti grada Rijeke i okolice prema starom drvenom raspelu iz crkve sv. Vida. Kada su u prvoj polovini 17. stoljeća isusovci došli u Rijeku, na mjestu srednjovjekovne crkve izgrađena je sadašnja crkva sv. Vida, od 1925. godine riječka katedrala. Isusovci su znali kolika je važnost toga raspela, stoga je za njega sagrađen raskošni mramorni oltar između 1712. i 1717. godine, a uz raspelo su postavljeni mramorni kipovi riječkih zaštitnika sv. Vida i Modesta. Na taj je način barok ponovo preuzeo staru čašćenu umjetninu i dao joj novo dostojanstvo izlaganjem na raskošnom oltaru između gradskih patrona. Može se kazati da su se isusovci mogli inspirirati trsatskim franjevcima koji su slavnu ikonu Gospe Trsatske 1692. godine smjestili na novi barokni oltar od mramora. Zbog velike pobožnosti prema Raspetome u 17. stoljeću osniva se i Bratovština Čudotvornog raspela (Muke i smrti Isusa Krista) te ona Gospe Žalosne, kojoj su članovi bili brojni stanovnici grada Rijeke.

Oplakivanje Krista, sada pohranjeno u župi Uznesenja Marijinog u Rijeci

1300.
je godina u koju se smješta riječko raspelo